

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.4.136-143>

Vokálno-intonačné aktivity v kurikule hudobnej výchovy na 1. stupni ZŠ

Vocal-Intonation Activities in the Curriculum of Primary School Music Lessons

Martina Procházková

Abstract

The paper addresses the educational standards of primary school music education, focusing on vocal-intonation activities and exploring their application in the curricula of school educational programs at selected primary schools.

Keywords: Music Education. Primary school. Primary education. Vocal-Intonation activities.

Úvod

Spev v škole je viac než len hudobná aktivita, významne prispieva k celkovému rozvoju žiakov, oslobodzuje, povzbudzuje, lieči zábrany, poskytuje radosť a potešenie. Jeho rozvoj a kultivovanie je zásadnou a stálou úlohou hudobnej pedagogiky, pretože by mal byť súčasťou každej hodiny hudobnej výchovy. Popri imitácii, ktorá predstavuje z ontogenetického hľadiska pre dieťa v mladšom školskom veku veľmi prirodzený spôsob nadobúdania prvých hudobných skúseností, je žiaduce v spoločnom spievaní a aj pri ďalšom muzicírovaní v školskej hudobnej výchove komplexne rozvíjať hudobné schopnosti žiakov, vytvárať základy hudobnej gramotnosti a podporovať chápanie hudby aj realizovaním tvorivých vokálno-intonačných aktivít. Ide síce o zložitejší proces, ale ak má učiteľ dostatočne rozvinuté spôsobilosti (metodické i hudobné), aby uvedené aktivity kreoval a riadil, oblasť vokálno-intonačných aktivít môže byť pre žiakov veľmi motivujúcou, dynamickou, tvorivou a radosťou činnosťou.

V príspevku sa budeme zaoberať analýzou vzdelávacích štandardov predmetu hudobná výchova v štátnom kurikule (ďalej ŠVP) s dôrazom na vokálno-intonačné aktivity a ich uplatnením v učebných osnovách na primárnom stupni v školských vzdelávacích programoch (ďalej ŠkVP) vybraných základných škôl. Text je čiastočným výstupom širšieho výskumu zameraného na zistenie súčasnej podoby vokálno-intonačných aktivít na primárnom stupni vzdelávania. Analýza kurikula – štátneho i školského – je

potrebná na vymedzenie, aké sú oficiálne stanovené požiadavky a očakávania týkajúce sa realizácie vokálno-intonačných aktivít na uvedenom stupni vzdelávania. Pomocou ďalších výskumných metód, dotazníka adresovaného učiteľom a interview s učiteľmi Liptova, následne plánujeme získať a integrovať informácie o súčasnej edukačnej realite.

Vokálno-intonačné aktivity v štátnom kurikule

V inovovaných vzdelávacích štandardoch predmetu hudobná výchova na primárnom stupni z r. 2015 je obsah vokálno-intonačných aktivít nasledovný:

- v 1. ročníku je to rytmizovanie reči pomocou drobných útvarov ľudovej slovesnosti, autorských textov, dialogických hier a pod. v 2/4 a 3/4 takte s využitím štvrtových a osminových rytmických hodnôt a pomocnými prostriedkami (príslušné rytmické slabiky a gestá vyjadrujúce rytmus). Melodizovanie reči vychádza z modelov so – mi a so – la – so – mi a takisto sa ráta aj s pomocnými intonačnými prostriedkami – solmizačnými slabikami a relatívnou solmizáciou, gestami znázorňujúcimi výšku tónu, prípadne s fonogestikou (Vzdelávacie štandardy pre 1. stupeň ZŠ, Umenie a kultúra – hudobná výchova, 2015, s. 4).
- v 2. ročníku v rámci uvedomenej rytmizácie pribúdajú ďalšie rytmické hodnoty – polová a celá nota i pomlčka, osminová pomlčka a štvrtová i polová nota s bodkou, ktoré sú rovnako podporené príslušnými rytmickými slabikami. Pri melodizovaní reči štandardy uvádzajú tónový priestor so – mi, so – la – so – mi a so – mi – do, pričom hudobné predstavy rovnako podporujú príslušné gestá znázorňujúce výšku i dĺžku tónov alebo fonogestika (Vzdelávacie štandardy pre 1. stupeň ZŠ, Umenie a kultúra – hudobná výchova, 2015, s. 7 – 8).
- v 3. ročníku si žiaci vo vokálno-intonačných aktivitách v praktickej spevackej činnosti upevňujú naučené spôsobilosti v ľubovoľných rytmických i melodických modeloch, pribúda 4/4 takt a melodický model do' – la – so – mi – do (Vzdelávacie štandardy pre 1. stupeň ZŠ, Umenie a kultúra – hudobná výchova, 2015, s. 12 – 13).
- po ukončení 4. ročníka by mali byť žiaci schopní udržať svoju melodickú líniu v jednoduchom dvojhlase (kánon, bourdon, melodické ostinato) a intonovať podľa notového zápisu jednoduché melodické modely napr. so – mi, so – la – so – mi a so – mi – do, la – so – mi – do, do' – la – so – mi – do; mi – re – do, so – fa – mi – re – so, do' – ti – la – so – fa – mi – re – do; a i. (Vzdelávacie štandardy pre 1. stupeň ZŠ, Umenie a kultúra – hudobná výchova, 2015, s. 17 – 18).

Uvedený obsah nie je izolovaný, je súčasťou hudobných činností, s ktorými sa dopĺňa a integruje. Vzdelávacie štandardy, ktoré sú súčasťou Inovovaného štátneho vzdelávacieho programu boli prvým dokumentom, ktorý

sa pokúsil vymedziť vzťah výkon (nadobudnutá kompetencia žiaka za príslušný ročník) a vzdelávací obsah. Nemožno si však nevšimnúť isté nedostatky vo formulovaní výkonových štandardov, ktorým chýba presné špecifikovanie výkonu – teda na akej úrovni má žiak dosiahnuť konkrétnu spôsobilosť na konci vzdelávacieho obdobia. Plnenie niektorých štandardov vnímame v prostredí primárneho stupňa aj ako nadsadené a problematické z hľadiska hudobných spôsobilosti učiteľov, ale aj z hľadiska časovej dotácie predmetu, priestorových a materiálnych podmienok niektorých škôl.

Vzhľadom k tomu, že v školskom roku 2024/25 vstupujeme do ďalšej fázy overovania nového štátneho vzdelávacieho programu pre základné vzdelávanie, podľa ktorého začnú všetky slovenské základné školy od školského roku 2026/27 vyučovať prvé ročníky (Štátny vzdelávací program pre základné vzdelávanie, 2023, s. 30), pokladáme za vhodné načrtnúť aj víziu možnej realizácie vokálno-intonačných aktivít v ňom.

Vnútna štruktúra kurikula je po novom usporiadaná do vzdelávacích cyklov, ktoré na seba nadväzujú, pričom požadované učebné výstupy je potrebné dosiahnuť na ich konci.

V 1. vzdelávacom cykle (1. – 3. ročník) ide o objavovanie hudby v jej elementárnych podobách, prostredníctvom jej produkcie (spevom a hrou na hudobnom nástroji), počúvaním alebo jej pohybovým a hudobno-dramatickým stvárnením. V rámci komponentu spev sú vokálno-intonačné aktivity zastúpené prostredníctvom elementárnej rytmizácie a melodizácie reči v rámci určeného tónového priestoru durovej stupnice – obsahom je tu rytmizovanie a melodizovanie slov, slovných spojení, tvorenie rytmických útvarov, smerovanie k uvedomeniu melodických postupov a ich zachytenie gestom ruky, graficky (linkou, obrázkom, farbou, grafickým znakom), prípadne pomocou rôznorodých predmetov. V praktickej hudobnej činnosti by si žiaci do absolvovania 3. ročníka mali osvojiť elementárne rytmické hodnoty (osminová, štvrtová, polová nota a pomlčka, ich rôzne kombinácie a príslušné rytmické slabiky) v 2/4 a 3/4 takte, určený tónový priestor so – mi, so – la – so – mi, so – mi – do a so – fa – mi – re – do je v rámci melodizácie reči spojený s ilustrovaním melodických vzťahov ľubovoľným gestom (fonogestikou), a tiež pomocou obrázkových partitúr, využitím rôznych predmetov, prírodnin a pod. (Štátny vzdelávací program pre základné vzdelávanie, Vzdelávacie štandardy, Umenie a kultúra – hudobná výchova, 2023, s. 5 – 6).

V 2. vzdelávacom cykle (4. – 5. ročník) ide už o rozvíjanie a aplikovanie elementárnych vedomostí. V komponente spev sú vokálno-intonačné aktivity zastúpené prostredníctvom rytmizácie a melodizácie reči v rámci tónového priestoru celej durovej stupnice. V praktickej hudobnej činnosti by sa mali žiaci stretnúť s ďalšími náukovými prvkami – polovou notou s bodkou, celou notou, pomlčkami v rovnakých rytmických hodnotách, ich rôznymi kombináciami, príslušnými rytmickými slabikami, s rytmickým dvojhlasom, so 4/4 taktom a solmizačnými slabikami v rámci durovej stupnice (C dur). Hudobné

predstavy a hudobno-sluchové schopnosti si taktiež rozvíjajú vizualizovaním melodických postupov ľubovoľným gestom ruky, graficky a pod. (Štátny vzdelávací program pre základné vzdelávanie, Vzdelávacie štandardy, Umenie a kultúra – hudobná výchova, 2023, s. 9 – 10).

Obsahy môžu byť, samozrejme, integrované aj s ďalšími hudobnými činnosťami, sú prepojené tiež s rozvojom elementárnej improvizácie a tvorivosti. Ich zvládnutie nie je cieľom, ale prostriedkom rozvoja hudobných spôsobilostí (schopností, zručností a návykov) a osobnosti žiaka (Pupala a kol., 2022). Významnou zmenou v novom štátnom kurikule je formulovanie minimálnych učebných výstupov zo vzdelávacích štandardov (Minimálne učebné výstupy, 2023).

Vokálno-intonačné aktivity v školských vzdelávacích programoch

V školskom vzdelávacom programe (ŠkVP) sa odráža vzdelávacia stratégia a zameranie školy. Zohľadňuje potreby a možnosti žiakov a pedagogického zboru. Je výpoveďou školy o predstave kvality vzdelania (Zásady tvorby ŠkVP, 2022). Neoddeliteľnou súčasťou ŠkVP sú učebné plány i osnovy jednotlivých predmetov, ktoré môže škola vypracovať nasledovne:

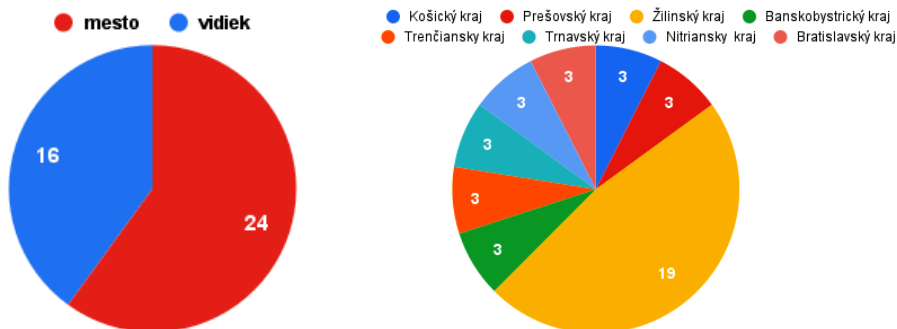
1. učebnými osnovami budú vzdelávacie štandardy, v tomto prípade sa osnovy nevypracúvajú, len sa v ŠkVP uvedie táto skutočnosť;
2. učebné osnovy môžu školy vypracovať v podobe obsahových celkov/projektov, s prihliadnutím na vlastné osobitosti obsahu výchovy a vzdelávania alebo charakter výchovno-vzdelávacej činnosti,
3. školy si zvolia svoju vlastnú cestu a učebné osnovy budú mať vypracované najmenej v rozsahu ustanovenom vzdelávacím štandardom príslušného štátneho vzdelávacieho programu v podobe vyhovujúcej jej potrebám¹. (Manuál na tvorbu školských vzdelávacích programov pre základnú školu, 2015, s. 12 – 13).

Do získania informácií o školských vzdelávacích programoch rôznych základných škôl sme zapojili študentov denného magisterského štúdia v programe učiteľstvo pre primárne vzdelávanie. Zadalí sme im semestrálnu úlohu analyzovať a porovnať vzdelávacie štandardy a učebné osnovy v predmete hudobná výchova so zameraním na vokálno-intonačné činnosti v ŠVP a ŠkVP na základnej škole, v ktorej vykonávali pedagogickú prax v priebehu januára/februára 2024. Ďalšiu časť škôl v skúmanej vzorke, tvorili školy z krajov, ktoré nemali zastúpenie. Vybrali sme ich náhodne z databázy škôl, ktoré sú v postupnom zavádzaní nového kurikula a od septembra 2024 začnú podľa neho učiť v prvom ročníku (Vzdelávanie 21. storočia). Tu sme ŠkVP preskúmali my.

¹ Pozn. Ak by sa škola rozhodla navýšiť časovú dotáciu predmetu v Rámcovom pláne školy, mení sa kvalita vzdelávacieho štandardu a je potrebné ho doplniť smerom k jej zvýšeniu (Manuál na tvorbu školských vzdelávacích programov pre základnú školu, 2015, s. 13).

Analýza a interpretácia zistení

a) charakteristika vzorky

Obr. 1 Prehľad lokácie základných škôl (vlastný zdroj)

Vzorku tvorí 40 základných škôl, časť z nich (24) si vybrali študenti z dôvodu realizácie pedagogickej praxe, druhú časť (16) sme doplnili náhodným výberom tak, aby spĺňala podmienku diverzity – boli zastúpené všetky kraje na Slovensku, školy s rôznym zriaďovateľom, profiláciou a aj veľkosťou (od 100 po 670 žiakov) a pod. Najpočetnejšie zastúpenie majú mestské školy (24) a školy zo Žilinského kraja (19). Vo vzorke sa nachádzajú 4 cirkevné mestské základné školy, jedna škola s vyšším percentom rómskych žiakov (65 %) situovaná na vidieku, 1 škola s vyučovacím jazykom národnostnej menšiny, 1 súkromná² športová škola, 1 štátna športová škola, 2 školy s profilovaním na matematiku a prírodné vedy, 2 školy s profilovaním na jazyky (anglický, francúzsky), 2 školy deklarujúce inkluzívny prístup k vzdelávaniu.

b) analýza školských vzdelávacích programov

Analýza vybraných školských vzdelávacích programov (ŠkVP) ukázala, že všetky školy v skúmanej vzorke prebrali vzdelávacie štandardy ako učebné osnovy bez ďalších úprav a hudobnú výchovu vyučujú podľa rámcového vzdelávacieho plánu v stanovenej hodinovej dotácii v každom ročníku. Obsah a zameranie vokálno-intonačných aktivít uvedených v štátnom a školskom kurikule je teda zhodný a žiadna škola nevyužíva disponibilné hodiny na navýšenie počtu hodín HV.

Zájum žiakov o hudbu niektoré školy saturujú ponukou mimoškolskej a záujmovej činnosti – v 3 cirkevných základných školách v poobedňajších hodinách funguje chrámový spevácky zbor, ktorý navštevujú aj žiaci 1. stupňa.

² Pozn. Mali sme ambíciu zahrnúť do vzorky ešte aspoň jednu súkromnú školu, ale žiadna, ktorú sme našli, nemala na svojej webovej stránke verejne dostupný ŠkVP.

Jedna zo základných škôl v ŠkVP uvádza realizáciu projektu SUPERAR³ – ale v rámci neho nedošlo k navýšeniu počtu hodín HV, druhá hodina je realizovaná v poobedňajších hodinách formou krúžku zborového spevu. Zo školských vzdelávacích programov sme ďalej zistili, že na 2 školách funguje detský folklórny súbor s regionálnou pôsobnosťou, na jednej aj krúžok spevu a hry na zobcovú flautu pre žiakov primárneho stupňa a na ďalšej krúžok populárneho spevu. Je pochopiteľné, že oblasť mimoškolskej a záujmovej činnosti v oblasti umenia zastrešujú predovšetkým ZUŠ-ky, ale aj tak je ponuka hudobných krúžkov vo vzorke prekvapivo chudobná. V ŠkVP sme si tiež všimli, že hoci viaceré, predovšetkým plno organizované mestské školy, uvádzajú výborné priestorovo-materiálno-technické podmienky, iba dve zo 40-tich disponujú odbornou učebňou hudobnej výchovy.

Zhrnutie a záver

Je všeobecne známe, že hudobnú výchovu na základných školách nevnímame ako plnohodnotný predmet, ktorý, rovnako ako všetky ostatné, musia zabezpečovať dostatočne kvalifikovaní učitelia.

Interpretácia zistení z realizovaného dotazníka⁴ mapujúceho podoby a realizáciu vokálno-intonačných aktivít na primárnom stupni ukazuje, že vzdelávacie štandardy v oblasti vokálno-intonačných aktivít sú v praxi implementované len čiastočne. Respondenti uvádzali iba vyššiu frekvenciu realizácie niektorých elementárnych činností ako: melodizovanie slov a viet (45,49 %), využitie intonačných prvkov vo fáze rozospievania žiakov (47,84 %), realizácia rytmických a vokálno-intonačných aktivít ponúknutých v učebniciach HV

³ Pozn. Superar je hudobno-vzdelávací program určený deťom a mladým ľuďom bez rozdielov etnických, náboženských či sociálnych, a bez akýchkoľvek finančných poplatkov. Deti sa v programe s hudbou stretávajú a aktívne spolu muziciujú od štyroch do šiestich hodín týždenne. Škola sa vstupom do programu v memorande zaväzuje, že minimálna časová dotácia bude na primárnom stupni 2 hodiny hudobnej výchovy do týždňa. Program pôsobí v siedmych krajinách Európy. Jednotiacou myšlienkou je využitie hudby v snahe o sociálnu zmenu a jeho základ tvoria pravidelné skúšky, snaha o ocenenie rôznorodosti, či práca v skupine. Na Slovensku nájdeme päť základných škôl, ktoré sa k tomuto programu hlásia a jeho myšlienky i obsah tvorivo prispôsobujú vlastným edukačným potrebám. Program zatiaľ funguje výlučne na primárnom stupni v polohe zborového spevu, jeho znakom je využitie integratívnej sily hudby aj v iných vyučovacích predmetoch a výrazná koncertná činnosť, pri ktorej majú žiaci možnosť spolupracovať s významnými umeleckými osobnosťami a telesami, či vystupovať na celosvetovo uznávaných pódiumoch (Superar).

⁴ Pozn. Využili sme online formu dotazníka s poloopenými i otvorenými otázkami, ktorý sme rozoslali na e-mailové adresy všetkých 2060-tich základných škôl a školských zariadení na Slovensku. Zber dát prebiehal anonymne a trval od 15.10. do 31.10.2023. Dotazník vyplnilo 255 učiteľov na 1. stupni základných škôl z celého Slovenska. Vzorka spĺňa podmienku diverzity z hľadiska zastúpenia krajov, lokácie škôl, dosiahnutého pedagogického a hudobného vzdelania učiteľov, ako aj dĺžky ich pedagogickej praxe. Získané informácie sme prezentovali v príspevku na konferencii Teorie a praxe hudební výchovy, ktorá sa konala 9. a 10. 11. 2023 na PF UK v Prahe.

(45,49 %), vizualizácia melodického priebehu piesne/skladby gestom ruky (52,15 %). Až 71,6 % učiteľov na 1. stupni pritom uviedlo, že nevyužíva vo svojej praxi prvky žiadnej z intonačných metód, to znamená, že nevyužívajú žiadne melodické opory, ktoré by rozvíjali vybavovanie výškových a tonálnych vzťahov, ani metodické algoritmy zavádzania jednotlivých intonačných prvkov. Na osi niekedy (cca 1 – 3x v polroku) – zriedka (cca 1 – 3x v školskom roku) a nikdy oscilovali aj dotazníkové odpovede zisťujúce realizovanie skutočne tvorivých aktivít: partitúr zostavených z hračiek, obrázkov, symbolov, využitie farebných nôt v spojení s hrou na ľahko ovládateľné nástroje, s pohybom, s využitím digitálnych médií a aplikácií a pod.

Podobne odmietavo sa k realizácii vokálno-intonačných aktivít vyjadrovali učitelia aj v rámci verejnej diskusie k pripravovaným kurikulárnym zmenám, ktorú koncom roku 2021 usporiadal ŠPÚ (NIVAM).

Už Ladislav Burlas (1997, s. 48) na sklonku 90. rokov argumentoval, že „...temer 50% vyučovacieho času určeného na hudobnú výchovu sa využíva ináč a učitelia pre ročníky 1. – 4. nie sú v hudbe dostatočne vzdelaní...“ Ani po viac ako dvadsiatich rokoch sa v hudobnej vysokoškolskej príprave pedagógov pre primárny stupeň zásadné zmeny neudiali, skôr sme svedkami neustálej redukcie predmetov a realita praxe ukazuje, že mnohí učitelia na primárnom stupni sa pri vyučovaní hudobnej výchovy necítia dobre (54,11 % respondentov v dotazníku neukončilo ZUŠ – teda svoju hudobnú prípravu absolvovali počas pregraduálnej prípravy na VŠ).

Nápravu daného stavu vidíme v skvalitnení vysokoškolskej prípravy učiteľov pre 1. stupeň, v návrate možnosti „špecializovať sa“ na výchovný predmet, ku ktorému má budúci učiteľ vzťah. V plnoorganizovaných základných školách by bolo riešením vykryť vyučovanie na primárnom stupni učiteľom hudobnej výchovy. No aj tu je nevyhnutné budúcich pedagógov na vyučovanie mladších žiakov pripraviť. Potrebné hudobné či metodické zručnosti učiteľov v praxi možno doplniť formou seminárov, workshopov, rozvojových kurzov, webinárov, či prostredníctvom metodických materiálov tak, aby dokázali, „...s hudbou učiť viac ako len hudbu“ (Papp & Spiegel, 2016, s. 14).

*Príspevok je parciálnym výstupom projektu KEGA č. 009KU-4/2023
Vokálna intonácia v praxi základných a základných umeleckých škôl.*

Bibliografia

- Burlas, L. (1997). *Teória hudobnej pedagogiky*. Prešov: Prešovská univerzita, 1997. 113 s. ISBN 80-8888-50-6-X.
- Papp, Z.– Spiegel, M. *Solfège in the classroom*. Kecskemét: Liszt Ferenc Academy of Music – Kodály Institut 2016. 328 s. ISBN 963-7181-54-7.
- Pupala, B. a kol. *Vzdelávanie 21. storočia. Východiská zmien v kurikule základného vzdelávania* [online]. Bratislava: ŠPÚ, 2022. [cit. 21. januára 2024]. Dostupné na: <https://vzdelavanie21.sk/wp-content/uploads/2022/06/Vychodiska-zmien-v-kurikule-zakladneho-vzdelavania.pdf>
- Inovovaný Štátny vzdelávací program pre 1. stupeň ZŠ v Slovenskej republike* [online]. Bratislava: ŠPÚ, 2015. [cit. 15. januára 2024]. Dostupné na: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/svp_pv_2015.pdf
- Manuál na tvorbu školských vzdelávacích programov pre základnú školu* [online]. Bratislava: ŠPÚ, 2015. [cit. 15. januára 2024]. Dostupné na: https://www.statpedu.sk/files/sk/svp/zavadzanie-isvp-ms-zs-gym/zakladna-sola/manual/manual_zs_05112015.pdf
- Minimálne učebné výstupy zo vzdelávacích štandardov* [online]. Dodatok č.1 k ŠVP pre základné vzdelávanie. Bratislava: MŠVVaMSR, 2023 [cit. 15. januára 2024]. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/075/28035.c0a044.pdf>
- Superar Slovakia* [online]. Bratislava: Občianske združenie Superar Slovakia. [cit. 12. decembra 2023]. Dostupné na: <https://superar.sk/o-nas/>
- Vzdelávanie 21. storočia. Školy v postupnom zavádzaní nového ŠVP* [online]. Bratislava: NIVAM, 2023. [cit. 15. januára 2024]. Dostupné na: <https://vzdelavanie21.sk/skoly-postupne-zavadzanie-svp/>

Mgr. et Mgr. art. Martina Procházková, PhD.

Katedra hudby, Pedagogická fakulta,
Katolícka univerzita v Ružomberku, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
martina.prochazkova@ku.sk